

Záchrana smilkových trávníků aneb vypaseme Beskydy bez ovcí?

Jiří Ohryzek

Druhově bohaté smilkové trávníky jsou jedním z předmetů ochrany EVL Beskydy. Tato prioritní stanoviště 6230* (biotop T2.3B) se často vyskytují v horských oblastech na neúživných půdách, proto také patří mezi první společenstva, o která se vlastníci přestávají starat. Projekt LIFE se zaměřil nejen na revizi stavu prio-

ritního biotopu, ale především na hledání a provádění nejvhodnější péče realizované během 5 let. Opuštěné louky a pastviny čeká postupná přeměna v les a tím ztrácí příroda další cenné prvky diverzity vázané na kulturní bezlesí. Jako nejvhodnější a historicky patrně nejúžívanější péčí je pastva, ale je tomu opravdu tak?

Barevné kvítí smilkových luk je stále vzácnější. Foto Archiv ČSOP Salamandr

Na počátku byla... smilka

Smilkové trávníky v EVL Beskydy jsou řazeny k mezofilnějším podhorským typům svazu *Violion caninae*. Jedná se zpravidla o druhově chudší trávníky s dominancí trav kostřavy červené a psinečku obecného. Typickým druhem je i smilka tuhá, tráva s charakteristickou vizáží a patřičnou nechutností pro hospodářská zvířata. Květnatější typy zpravidla nižších poloh jsou zpestřeny řadou typických pastvinných druhů bylin, jako je mateřídouška vejčitá, vítod obecný nebo hvozdík kropenatý. Stále vzácněji zde roste kociánek dvoudomý či orchideje prstna-

tec bezový i pětiprstka žežulník. Optimum rozšíření této vegetace leží v nadmořských výškách 500–800 m n. m. ve srážkově bohatších oblastech s kyselejší půdní reakcí. V oblasti hřebenových partií Radhoště, Javorníků a vzácně i jinde vystupují do výšky přes 1000 m n. m., kde můžeme vidět i zástupce horské květeny, např. mochnu zlatou nebo jestřábník oranžový. Vegetace je i přes druhovou stálost náchylná na lokální ohrožení expanzivními druhy, hlavně masivně se rozrůstající brusnicí borůvkou, třtinou křovištní, ostružiníky a pomístně také lipnicí širolistou nebo hasivkou orličí. Všechny tyto

druhy reagují na stejnou „chybu“ v péči o louky nebo úplnou absenci vhodného hospodaření. Eliminace těchto negativních indikátorů péče je z pohledu efektivnosti náročná, nehledě na častou frustraci z výsledků ochrannářského lopotění.

Monitoring třikrát jinak

Součástí podobných projektů je i monitoring jako nástroj jakési kontroly vynaloženého úsilí. Cílem bylo nejenom ověřit správnost péče, ale i možné trendy vývoje samotného biotopu. Botanickou částí monitoringu byly v první řadě experimentální trvalé plochy klasického formátu fytoecologických snímků 5 x 5 m. Bylo založeno 24 ploch, kde probíhaly 4 kombinace projektových managementů, 1 referenční v režimu dotačního hospodaření (LPIS, PPK) a 1 kontroly bez zásahu, přičemž každá sada měla 4 opakování. Byly sledovány klasické parametry, jako je pokryvnost kamení, volné půdy, opadu, mechového i bylinného patra a pokryvnost celková. Dále byly sledovány strukturální parametry porostu, např. celková průměrná i maximální výška E1.

Druhým typem monitoringu bylo transektové sledování zaměřené na změnu druhového složení. Na 77 projektových plochách byly vymezeny transektové linie 1 x 30 m a zapisovány prezence či absence vybraných taxonů, zpravidla dominant, specifických, expanzivních či ochrannářsky významných druhů a také druhů smilkových luk.

Třetí formou monitoringu bylo sledování motýlích společenstev pro rychlejší zjištění změn

vegetace. Prioritně bylo zacíleno na denní a doplňkově na vybrané skupiny nočních motýlů celkem na 56 lokalitách. Z toho 24 ploch bylo sledováno 3x a 26 ploch 2x během trvání projektu. Sledování probíhalo okometricky, odchytom do sítě, u nočních druhů na světelné lapače a v případě složitějších skupin i laboratorní determinací.

Samostatnou akcí s největším objemem práce představovaly revize více než 600 segmentů T2.3B rozptýlených po celých Beskydech s cílem zjistit, jaký je stav biotopu. Sledován byl aktuální stav návštěvou v terénu obdobným způsobem, jako je aktualizace biotopů v gesci AOPK ČR s větším důrazem na degradaci a přítomnost specifických druhů, které daný biotop charakterizují a jejichž přítomnost či absence určuje kvalitu a zachovalost společenstva. Zásadní metodickou odlišností bylo zpřísnění hodnocení právě specifických druhů (SD) s hodnotami stavu P – příznivý (10–25 SD), MP – méně příznivý (5–9 SD), N – nepříznivý (0–4 SD). Degradace byla hodnocena se zvyšující se intenzitou ve třech stupních 0–3 se zápisem pozorovatelných degradačních faktorů. Dále byly sledovány ochrannářsky významné, invazní i expanzivní druhy.

Pětiletá péče o louky

Hlavním cílem bylo zlepšit stav smilkových trávníků zhruba na 10 % rozlohy biotopu v CHKO, tedy přibližně 45 ha, a vyzkoušet různé typy péče. Vyloučeny byly plochy zařazené do zemědělských dotací a mozaikové segmenty. I přes počáteční nezáměr mnoha oslovených vlastníků pozemků o spolupráci byl nakonec limit naplněn, a dokonce překročen na celkových 50 ha v majetku 35 vlastníků. Větší luční celky byly rozčleněny na drobnější plochy v počtu 78 dílčích segmentů s různou kombinací péče individuálně nastavené na celých 5 let. Velká část vykazovala vysokou míru degradace a na počátku bylo potřeba asi na 6 ha vyřezat náletové dřeviny. Dalším opatřením bylo bránování v předjaří jako náhrada disturbančního působení kopyt pasoucího se dobytka. Seč probíhala převážně ruční (křovinořezy) nebo lehkou mechanizací s mulťfunkčními nástroji (kosa, obraceč, balíkovač) jednou ročně, případně 2x pro eliminaci třtiny. Na nejvíce zpustlých plochách s expanzí borůvčí, ostružiníků, lipnice širolisté nebo velké vrstvy stařiny proběhl tzv. obnovný management. Jednalo se o jarní jednorázový zásah pomocí ručně vedeného mulčovacího stroje s nízkou

Půvabná mateřídouška louku provoní i zkráslí. Foto Archiv ČSOP Salamandr

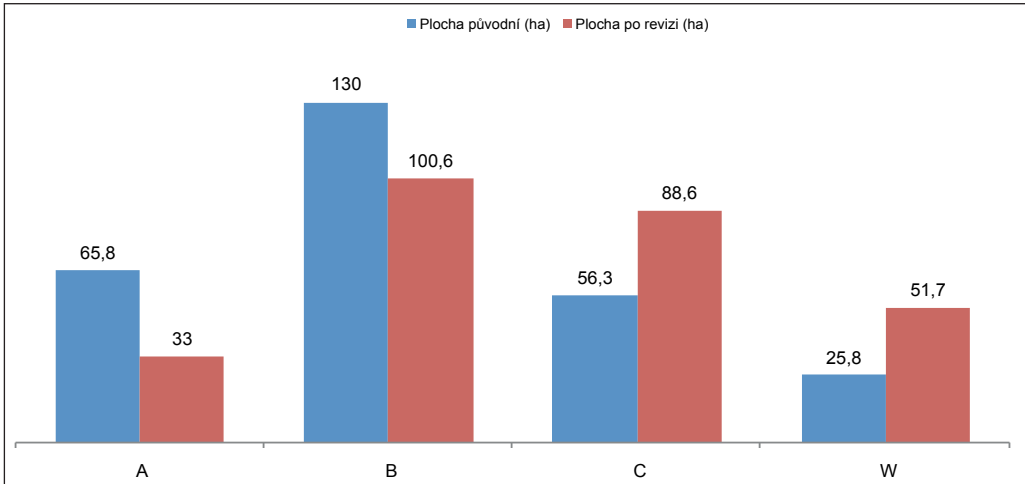
Tabulka 1 Přehled opatření na projektových lokalitách během 5 let (plochy v hektarech). Vypracovala Barbora Krupová

	2014	2015	2016	2017	2018	Celkem
Výřezy	3,09	1,61	0,86	0,10	0,80	6,46
Kosení	29,80	33,81	36,75	36,85	36,27	173,48
Obnovný manag.	10,04	5,35	0,00	0,00	0,00	15,39
Pastva	10,65	17,27	19,50	19,38	20,96	87,76
Bránování	0,00	10,38	15,51	8,98	12,21	47,08
Celkem (ha)	53,59	68,42	72,62	65,30	70,24	330,17

Horský druh mochna zlatá je pro Beskydy vzácná. Foto Archiv ČSOP Salamandr

Graf 1 Srovnání rozlohy původního mapování a revizí dle kvalitativních charakteristik (A – kvalitní, B – průměrné, C – degradované, W – silně degradované). Vypracoval Jiří Ohryzek

Tabulka 2: Pozorování významných druhů motýlů na monitorovaných lokalitách v letech 2014 a 2018 a meziroční navýšení všech pozorovaných druhů (kategorie ohrožení dle IUCN a Vyhl. č. 395/1992 Sb.). Vypracovala Barbora Krupová

Druh	kategorie ohrožení	2014		2018	
		počet ploch	počet jedinců	počet ploch	počet jedinců
<i>Lycaena alciphron</i>	VU	4	5	3	3
<i>Phengaris arion</i>	KO, EN, příloha IV. 92/43/EHS	0	0	2	3
<i>Melitaea cinxia</i>	VU	4	6	4	4
<i>Hesperia comma</i>	VU	2	8	15	69
<i>Argynnis niobe</i>	CR	1	2	6	18
<i>Lycaena dispar</i>	SO	2	2	2	2
		2014		2018	
Počet všech druhů motýlů		57		62	
Počet všech jedinců motýlů		1987		3268	

výškou záběru. Na rozdíl od běžně užívaných zemědělských mulčovačů byla důkladně narušena vrstva stařiny, půdní povrch a účinněji potlačena expandující borůvka. Mulč byl částečně ponechán k rozkladu a v dalších letech při seči byl vyhrabán. Posledním opatřením byla pastva ovce v mobilních síťových ohradnicích. Mimo masná plemena byly využívány i původní méně vybíravé valašky. Pastva byla diverzifikována a probíhala 1–2x ročně, na vybraných plochách v jarních termínech nebo podzimní na otavách. Celkový meziroční přehled opatření uvádí **tab. 1**.

Výsledky snažení

V prvé řadě se nám podařilo navázat a udržet spolupráci s vlastníky a hospodáři, kteří byli ochotni zapojit se do projektu. To je dobrý zá

klad pro aktivní péči. Nejzásadnější výsledky nám ukázaly revize samotného biotopu, kde je jasné patrný zhoršující se stav za posledních 17, respektive 8 let. Vyhodnocením sledovaných charakteristik byly porosty zařazeny do 4 kategorií (A – kvalitní, B – průměrné, C – degradované, W – silně degradované). Srovnání je náorně uvedeno v **grafu 1**. Podobné trendy jsou popisovány i v rámci projektu LIFE Corcontica, kde jen za dobu trvání projektu došlo ke zhoršení kvality u 60 % sledovaných krkonošských smilkových luk bez péče.

Zkusili jsme také výsledek revizí vztáhnout na plochy, kde se hospodaří v rámci zemědělských dotací v systému LPIS. Celkem bylo zařazeno do nějakého dotačního titulu 202 reví

dovaných segmentů (z celkových 525) na ploše 127,5 ha. Z těchto ploch je hodnoceno 18,3 ha v kategorii A, do kategorie B spadá 59,47 ha a do C + W bylo zařazeno 49,7 ha. Hospodaření v režimu zemědělských dotací je patrně vhodné pouze pro 14% ploch T2.3B, přičemž podle typu opatření byly hůře hodnoceny HSLN – horské a suchomilné louky nehnojené (zde řazeny smilkové trávníky) než ZAKL – základní sazba. Nicméně toto srovnání je nutné brát s rezervou, neboť nebylo možné přesně rozklíčovat, jak dlouho se v režimu dotací hospodařilo.

Samotný monitoring trvalých ploch v zásadě nepotvrdil zřetelné změny druhového složení či vliv typu opatření. Výraznější trend je patrný u dvou kombinací zásahů (obnovný manag. – seč a bránování – obnovný manag. – seč) a v zásadě zde byla také vyšší druhová diverzita (Kočí M., 2018). Naopak k žádným změnám nedošlo u porostů jen pasených, sečených nebo bez péče. Vegetace se tedy zdá být velmi stabilní s pomalou reakcí na péči. Je potřeba říci, že pro sledování bylo nutné vybrat srovnatelný typ vegetace s ohledem na plochy zařazené do projektu, takže trvalé plochy byly situovány spíše ve vyšší nadmořské výšce cca 770–1100 m n. m.

V rámci monitoringu biotopu T2.3B (Ohryzek J., 2018) bylo na 77 transektech zaznamenáno 18 specifických druhů z celkových 24 rostoucích v Beskydech. V průměru bylo v roce 2014 zapsáno 11,3 všech druhů, 10,5 druhu smilkových trávníků a pouze 4 druhy specifické pro T2.3B. V roce 2018 pak došlo k velmi mírnému nárůstu všech druhů na 12,9, smilkových na 12,8 a specifických druhů na pět.

Nejčtenější jsou stále dominantní trávy a běžný druh smilkových trávníků mochna nátržník. U specifických druhů dochází k šíření především odnožujících i pastvinných druhů, např. rozrazil lékařský, materidouška vejčitá nebo pupava bezlodyžná. Během projektu došlo u 26 % ploch ke snížení počtu druhů, pro 10% nebyla péče patrně nijak stimulační a počet druhů se nezměnil. Naopak u 64 % ploch došlo k navýšení druhů. Podobné je to i u všech zapsaných druhů. Zdá se tedy, že lokality zařazené do projektu díky managementu z větší části reagovaly pozitivně.

Průkaznější výsledky ukazuje průzkum motýlů (Spitzer L., 2018). Dle srovnání výsledků z r. 2014

a 2018 došlo k razantnímu zlepšení populací druhů motýlů na všech obhospodařovaných plochách (**tabulka 2**), zpravidla ve středních nadmořských výškách okolo 500 m n. m. a také na plochách, kde proběhla občasná péče před započítáním projektu.

Nejlépe společenstva motýlů reagovala na kombinaci seče a doprovodných technik (bránování, obnovný management), ale vždy s přítomností alespoň časově a sezonně omezené pastvy. Výsledkem je pozitivní reakce nejen typických druhů pastevních specialistů, např. soumračník čárkovaný, modrásek černoskvrný, ale i druhů mezofilních, kdy se tak na nových lokalitách objevil modrásek lesní nebo hnědásek kostkovaný. Naopak nejhůře či vůbec společenstva reagovala na prostou seč, seč traktorem a na lokalitách vyšších poloh.

Shrnutí poznatků

Projekt LIFE pomohl realizovat péči o 50 ha luk s biotopem T2.3B, který byl na velké části ploch velmi degradovaný. Aktivní a operativní managementový přístup pozastavil další degradaci, na mnoha místech zlepšil stav biotopu a zachoval v krajině alespoň malá centra diversity. Na 46 % sledovaných ploch s péčí došlo ke zvýšení počtu druhů motýlů a na 25 % sledovaných ploch s péčí nedošlo k dalšímu úbytku motýlů jako indikátorů kvality prostředí. Řada lokalit posloužila jako „nášlapné kameny“ pro významné druhy motýlů. Velkým překvapením je nález kriticky ohroženého modráska černoskvrného na dvou projektových lokalitách. V letošním roce byl potvrzen již na pěti projektových lokalitách i v bližším okolí. Na většině lokalit v péči došlo k nárůstu nebo setrvání počtu smilkových druhů.

Z výsledků revize všech segmentů biotopu T2.3B v EVL Beskydy vyplývá, že za posledních 17, resp. 8 let došlo k úbytku 50 % plochy T2.3B v nejvyšší kategorii kvality (A), u průměrných (B) pak k úbytku 23 % výměry segmentů. Naopak došlo k nárůstu rozlohy segmentů T2.3B v kategorii degradované až silně degradované o 90 %. Vzhledem k vysoké lesnatosti Beskyd se každý hektar počítá a je velmi žádoucí, aby se péče nesoustředila pouze na nejzachovalejší místa chráněné krajiny.

A jak zní odpověď na úvodní otázku? Po pravdě bez oveček se Beskydy úplně neobejdou, to ostatně nebyl ani záměr. Jejich skvělou manage-

Původní odolné plemeno „valašky“ do krajiny Beskyd patří. Foto Barbora Krupová

Péče o louky na hřebeni Radhoště. Foto Archiv ČSOP Salamandr

mentovou práci lze částečně nahradit kombinací zásahů. Bránování nahradí práci kopyt i tlamiček, mulč částečně vrátí do porostu živiny a seč krajiny uklidí. Motýli i rostliny reagují s povděkem, ale ovce je ovce a již dlouhou dobu je nedílnou součástí Beskyd. Završením projektu bylo vypracování plánu péče o smilkové trávníky s detailnější analýzou problémů a jejich řešení s navržením optimální i alternativní péče o biotop.

Seznam použité literatury je připojen k webové verzi článku na www.casopis.ochranaprirody.cz

Tento článek vznikl v rámci projektu „Záchrana smilkových trávníků v EVL Beskydy“, který byl podpořen z finančního nástroje Evropské unie LIFE. Více o projektu na stránkách ČSOP Salamandr <http://www.salamandr.info>.